

Látszott rajta, kizsigerelte a hét,
árnyékban ülnek szeme alatt
a fáradtság kapavágásai.
A szem sosem öregszik, az elmúlás ezért
ver közvetlen mellette tanyát legelőször.
Nem is tudtam, az allergia ilyen durván
szétrobbanthatja a hajszálereket a szemben.
Hozzám sodródott egy hosszabb kanyarban,
hozzám pörgette a centrifugális erő.
Átöleltem, mint egy vérömleny az íriszt.

Azt hiszem, ugyanarra gondoltunk,
akkor tűnt először fel az átölelés trivialitása,
abban a kontrasztmélységű fénytörésben,
hogy nem lehetünk másként, mint távlatokban.
És hogy mögöttünk minden felhő
saját súlyától összeroppan.

Mesterházi Mónika

„ENGEM VALAMIKÉPP MINDIG A TRADÍCIÓ MEGÚJÍTÁSA ÉRDEKELT”

Petri György: ELÉGIA

A versolvasó ember elméje időnként idézetekkel válaszol bizonyos helyzetekre. Például, ha megérkezik az ősz: „*Itt van az ősz, itt van újra*”, mondja, vagy „*nem bir mást mondani: ősz van! / nagy hírként kiáltja amit mindenki tud: ősz van!*” Nekem egy ideje Petri sorát dobja a felszínére az agyam: „*Jó volna hosszabb, embermentes ősz.*” A hagyomány ugyanígy működik, egy-egy versben olykor több másik lenyomata megvan.

Noha Petri a köztudatban a radikális újítók közé tartozik, irodalmi interjúiban többször is hangsúlyozza, hogy „*éppenséggel tradicionális költőnek*” tartja magát. „*Most úgy érzem, olyasmit csinállok, ami a tradicionális költészetnek egyfajta megújított változata*”¹ – közli egy 1990-es beszélgetésben. Ez már (publikált) költészetének második megújulására vonatkozik. Pár évvel később így látja: „*az első két kötet egy ilyen tragikus-romantikus melankólia jegyében fogant, az ÖRÖKHÉTFŐ volt az én Sturm und Drangom. Mostanra, úgy érzem, van valami higgadtság és rezignáltság*”.² Az elioti-modernista indulás, a tabuk nélkül beszélő és politizáló, szamizdatos harmadik kötet után az 1985-ös, szintén szamizdat kiadású AZT HÍSZIK-kötettel kezdődik ez a korszaka – idetartozik a „*Jó volna...*” kezdetű ELÉGIA is –, amikor Fodor Géza szavaival: „*születőben van Petri költészetében valami végső tárgyla-*

gosság, egy olyasfajta, metaforákban szűkölködő, szikáran szabatos prózaiság, amely valamilyen rejtélyes módon mégis a primér líra hőjét és fényét sugározza ki”.³

Petri szívesen beszél az irodalmi hagyományokról, hiszen tényleges költői indulását már egy – fiatal költőhöz hrosszú – hároméves hallgatás előzte meg, amikor József Attila folytathatatlanak érzett hatását, „a személyesség maximális intenzitását” távolította el magától. Erről már akkor, 1971-ben tudatosan ír⁴ (bár ezt a személyességre vonatkozó kitévelt Várady Szabolcs és később Fodor Géza is megkérdőjelezte).⁵ Húsz évvel későbből visszatekintve Petri háromféle hatástípust különböztet meg a költészetében: „Vannak például kimondottan bénító hatások, ilyen volt pályakezdemésem idején a József Attila-epigonizmus [...] Vannak aztán felszabadító hatások. Ilyen volt számomra T. S. Eliot, Vas István fordításában, továbbá Kavafisz. [...] verseik [...] bizonyos értelemben ugródeszkát is jelentenek. Az embert ráébresztik arra, hogy lehet valami egészen mást is csinálni, mint a közvetlenül megelőző konstrukciók. [...] A harmadik típusú kapillárisan, hajszálcsovek módjára hat: itt órákig lehetne a neveket sorolni. Mondjuk a magyar irodalomból Arany mellett elsőrangúan fontos számomra Csokonai, Berzsenyi, a kései Vörösmarty, Ady és Babits. A világirodalomból az egész német romantika és Baudelaire. No és Villon [...] de idesorolnám az oroszok közül Puszkint is.”⁶

Az „ugródeszka” valószínűleg arra vonatkozik, hogy Eliot hatása legerőteljesebben a MAGYARÁZATOK M. SZÁMÁRA-köteten érezhető – utóbb kevéssé. A József Attila-hatást viszont Petri később átértelmezi. „[...] kiskamaszként [...] a kései, a közvetlenül halála előtti, 1936–37-es verseket kedveltem. Különösen a bonyolult, nagy verseit, mint az ESZMÉLET, TÉLI ÉJSZAKA, melyeket fejből tudtam. [...] Rengeteget olvastam őt, de ez nem egyszerűen egy irodalmi hatás volt, hanem egy egészen lenyűgöző és csak később ösztönzővé váló hatás. Hét évem erre ment rá, hogy nem tudtam kiszakadni ebből a bűvöletből.”⁷ „Természetesen később [...] belsőleg megoldódott a probléma: már kialakult valami saját költői nyelvem és világom meg saját motívumrendszerem. Akkortól már nem kellett harci pozícióban lennem József Attilával, ahogy az ember a szüleiével is megbékél, ha sikerül felnőtte válnia. [...] Az a nagyon erős, pregnáns fiatalkori József Attila-hatás mégiscsak maradandónak bizonyult.”⁸ Így tehát József Attila is visszakerült a vállalható hagyományba (miután az öntudatlanul is működő „kapilláris”-ban végig benne maradt).

A vers címében jelölt műfaj, a romantika által megújított elégia mindig is közel állt Petrihez. „Alapvetően naiv, romantikus lélek vagyok”⁹ – közli meghökkentően egy interjúban (a „naiv” kifejezetten provokatívan hangzik), de róla szóló tanulmányában Fodor Géza is romantikus alkotnak nevezi: „Petri költészete, az »elvezett illúziók« lírája, a »68-as szellem«, az elvont radikalizmus tragédiájának költészete az időbelileg szélesen felfogott modern költészet egyik reprezentatív paradigmáját valósítja meg váratlan, már korszerűtlennek hitt tisztasággal: azt, amelyet Schiller szentimentálisként írt le, amely a valóság és az eszme meg nem felelésén alapul, s a valóságot az eszmére vonatkoztatja, s amely a romantikában érte el – contradictio in adiectóval szólva – klasszikus alakját.”¹⁰

Olyan nagy versei tartoznak az elégia műfajába, mint A FELISMERÉS FOKOZATAI, A SZERELMI KÖLTÉSZET NEHÉZSÉGEIRŐL. Összesen tíz versének emelte a címébe magát az „elégia” szót (hétszer ráadásul önállóan), talán mert kedveli az egyértelmű címmegjelöléseket. Idesorolható még a humoros című RÓMAI ELÉG és TENERPARTI ELÉG is. Mellesleg ez a szójáték, az „elégia” játékos etimologizálása nem Petri találmánya, nem is későbbi költőké, hanem Vas Istváné:

„Elég ma Cambridge-ből, elég!
Hogyan is szokás az elégiát
Befejezni? Él magyar, áll Buda még...
Csodának ez is épp elég.”

(CAMBRIDGE-I ELÉGIA)

Vasnál a szóismétlés valójában az „elég” szó két ellentétes értelmezését teszi lehetővé, a türelmetlen, leszámoló, negatívát és aztán a rezignált, elfogadó pozitívát.

Petri „*Jó volna hosszabb, embermentes ősz*” kezdetű verse a második szamizdat kötet nem politizáló darabjainak egyike. Ebben a kötetben, írja Fodor Géza, megjelenik „*a költői személyiség új, pozitív kapcsolata, mi több: harmóniája a természettel*”, amely „*mélyen és titokzatosan bensőséges*”.¹¹ Az ELÉGIA búcsú a kerttől, mielőtt a költő visszatér a városba.

Több szempontból is elfoglalja helyét a vers a „kapillárisan ható” magyar költészeti hagyományban. Egyrészt rögtön a nagy elégiák sorában, Berzsenyitől Vas Istvánig, aztán az ősz és a tél érkezését jövendölő-megjelenítő versek között, szintén Berzsenyitől Vörösmartyn, Petőfin, Aranyon át a *Nyugatig*, József Attiláig és tovább. Sőt, az emberkerülés különféle tónusokon megszólaló verseinek sorában is: „*Jó volna hosszabb, embermentes ősz*”.

A felütés egyetlen sorban megadja az alaphangot, az elégikus óhajt, a másoktól való távolság igényét (ennek az attitűdnek egyik emlékezetes darabja a NYARALÁS című korábbi vers is). Eszünkbe juthat Arany hangütése a KERTBEN elejéről: „*Kertészkedem mélán, nyugodtan*”, másfelől a „*mai színes világ*”-tól idegenkedő Csokonai, „*a vígság lármáit*” kerülő Berzsenyi is (akik nem épp önkéntes magányukat maguk fordítják át alkotói szolitúddá: „[a poéta...] *Midőn teremt új dolgokat, / A semmiből világokat*”, illetve: „*A képzelet égi álmába merülök, / S egy szebb lelki világ szent óráit élem*”). Milyen pontos szó Petrinél az „*embermentes*”? Talán még a TÉLI ÉJSZAKA „*szép embertelenség*”-ét hozhatja elő az olvasói emlékezet. (Az sem lehet véletlen, hogy épp Petrit kérte fel a színházi szakma a MIZANTRÓP újrafordítására.)

A vers nagyon tudatosan építkezik a hasonlóan rövid vagy még rövidebb sorok és a meglóduló, majd visszarántott képiség, a leíró részletezés, a kitérők váltogatásával. A harmincöt sorból kiemelem a rövideket: (1.) „*Jó volna hosszabb, embermentes ősz*”, (6.) „*Nem adatik*”, (13.) „*Egy kicsit itt is voltam*”, (17.) „*Dió koppan a háztétlen*”, (22.) „*A vonaton majd rosszkedvű leszel*”, (30.) „*Elég, ami van*”, (35.) „*Ideje menni*”.

Az első kitérő a kívánatos helyzetet írja le, a tűnődés-gyűjtögetés-séta-birtoklás állapotát.

„*a rozsdállódó éven itt tűnődjek,
összeszedve a potyadékiót
útfélről, séta közben, no meg a »saját«
mogyoróbokraink fukar termését.*”

(„*Leplembe burkolva könyökemre dőlök*” – írja Berzsenyi a LEVÉLTÖREDÉK...-ben.) Erre csap rá a személytelen „*Nem adatik*” (amit Petri egyébként egy 1970-es, publikálatlan ELÉGIA-ból mentett át).

„*Nem adatik. A városi telek
szokott mizériája fagyos-ünnepélyes
végrehajtó-orcával közeleg.*”

Íme az eltéveszthetetlen Petri-hang: nagyon ökonomikusan minden szó egy kicsit kimozdul a várható helyéről: a megszemélyesített fogalom („*mizéria*”) az alany, az emelkedett „*orca*” ironikus oximoron-összetételben áll a „*végrehajtó*”-val, a „*fagyos*” az elsődleges jelentés mellett (hiszen a télről van szó) itt átvittven a végrehajtó viselkedésére utal, így egy fogalom kapja az egzakt jelzőket. Ugyanakkor ez a megszemélyesítés, amely a következőkben is folytatódik, ismét felidézi a XIX. századot:

*„Leltárba veszi az ős jószágait,
és megértő szigorral képed el
a pazar pazarlásom, amit a
Szépasszony megengedhetett magának.”*

Petőfi jut eszembe: „Mert az az ős olyan gondatlan rossz gazda, / Amit a kikelet / És a nyár gyűjtöget, / Ez nagy könnyelműen mind elfecsérel, / A sok kincsnak a tél csak hűlt helyét leli.” (A PUSZTA TÉLEN.) (Petőfi egyébként Zrínyitől veszi át a stafétát, amikor ugyanebben a versben leírja: „Háta mögött farkas, feje fölött holló.”)

A következő rövid sor ismét egy metaforikus részt vezet be:

*„Egy kicsit itt is voltam. A nyár
égmélyi tárnájában még robbantanak,
idehallik a dörgés, omlasztják be
augusztus csillagbányáit.”*

Ez már inkább a XX. század képi világa. A térben egyszerre metafizikussá táguló komplex képen leginkább az érett József Attila rokonságát érzem (például: „Üllőt csapott a tél, hogy megvasalja / a pántos égbolt lógó ajtaját, / melyen a gyümölcs, a búza, fény és szalma, / csak dőlt a nyáron át” – TÉLI ÉJSZAKA). Felmerült bennem, de elvettem, aztán mégis elfogadtam, hogy a rövid mondat utáni éles áthajlás is József Attilá-s (még hozzá ugyanazzal a szóval, ugyanebből a versből – az áthajlás után az egyikben a „robban”, a másikban a „lobban” szóval):

„Légy fegyelmezett!

*A nyár
ellobbant már.”*

Hissen a TÉLI ÉJSZAKA szerkezetére is kifejezetten jellemző a rövid, rezignált mondatok és a hosszabb, leíró részek váltakozása (és emlegettem a „Szép embertelenség” fordulatot is).

Hasonlóan emlékeztetett valamire a következő másfél sor:

*„Dió koppan a háztetőn, alágurul
az ereszcsonnába.”*

Aztán (a dikció, a mondatszerkezet és a halványan rémlő „gurul” ige alapján) megtaláltam egy másik őszi versben, Kosztolányinál (aki ráadásul szintén – elérhetetlen – gyümölcsökről ír):

*„Vízcsöpp iramlík egy kövér bogyoról,
és elgurul akár a briliáns.”*

(ŐSZI REGGELI)

Azt hiszem, ezeknek a klasszikus verseknek az aurája akkor is felidéződik és hat a versben, ha az olvasó nem azonosítja őket – sőt, ha a költő tudatába is csak az irodalmi hajszalcsöveken át szívódott fel –, valahogy észrevétlenül járulnak hozzá a helyenkénti emelkedettséghez. A folytatásban a „Dér, fagy, hó” három egytagú szava Vörösmarty

„*Most tél van és csend és hó és halál*” sorát evokálja az ELŐSZÓ-ból, különösen, ha a három szót ott is kiemelem: „*tél*”, „*csend*”, „*hó*”. A „*halál*” lemarad, mégis idesugárzik.

A dió koppanása a versbeli rövid mondatok kopogását erősíti. A leírás itt egyszerre realista részletező, ugyanakkor metaforikus is. A „*finom agyvelő*” ismét egy Petri-féle találat: először az „értékes, cizellált” jelentés jut eszünkbe a metaforikus dió-agyvelőről, amely az emberi közöny miatt „*ott korhad*”, aztán persze, mivel dió, az íze (végül pedig akár a gasztronómiai kapcsolat is).

„*Dér, fagy, hó:*
ott korhad ez a finom agyvelő,
míg házunk e ház (vagy nem kotorják
ki a ciszternát, ha eszükbe jut).[”]

Nagyon jellemző Petrire, ahogy megpendíti, aztán szinte azonnal alássa az emelkedettséget.

A következő rövid közlésből megtudjuk, hogy a költő nincs egyedül:

„*A vonaton majd rosszkedvű leszel*
(: lesz a feleségem).[”]

Ez a zárójeles kiegészítés jellegzetesen petris gesztus (mondhatnám, hogy a saját hagyományát folytatja itt): önreflexió, jelzése annak is, hogy nem önmagát szólítja meg hirtelen második személyben, de egy attitűd jele is, egy olyan költőé, aki a másik számára legszívesebben „*csak egy személy*” lenne, aki állandóan váltogatja a konkrét és az általános, a személyes és a személytelen megközelítést: „*Valóban: / az Egyetlenről szólva / »Például...« – így kell indítani beszédiünk*” – KEDVELEM...; „*Ó semmi, hiszen ez csak egy nő! / (Mondom magamnak.) / És mi egy nő? / Némi szőr, bőr, nyálkahártya. / De mért, hogy minden épp-ott-s-úgy-ahogy-kell?*” – EZ A HANG IS MEGY MÉG; „*Most jöhet akárki! / Föltéve, hogy nő. / Nő! Nem mint hajam az agyvízmosta csontból, / hanem nő: asszony, lány, hajadon, hölgy, csitri, fruska, / csaj, spiné, rüfke, pipi, repedtsarkú, / szűz, özvegy, koszorúslány, ara / vagy te (valamilyik »te«, biankó)*” – NYARALÓ FÉRJ A FELESÉGÉHEZ. Ez az elidegenítő mozdulat afféle hangulati *decrecendo*, az érzelem, az odafordulás visszavétele.

A továbbiakban is inkább a tradíciótól való távolodás jeleit láthatjuk: az általánosabb emberi helyzet (az ős és a tél közeledte) után a modern értelmiségi lét konkrét, személyes kellékei és keservei jönnek, a hübriszre lecsap az irónia – Petri jól felismerhető hangja felülírja a hagyomány(oka)t.

„*Megint hurcolkodunk,*
és megint vissza. Elbűvöl engem is
az eszközöknek ez a tolongása,
kihűlt célok ekkora gyászmenete:
fürdőruha, Wittgenstein, spanyolszótár,
mandulaolaj – mire ekkora fölszerelés?
(És ez mind csak, amit fönn felejtettem).[”]

De a vers szerkezete megmarad. A két utolsó tételmondat között („*Elég, ami van*”; „*Ideje menni*”) az értelmetlenül elhúzott búcsúzkodás általánosított képe következik.

„Elég, ami van. Maradhatnék-mehetnék
gyömködni egymás kezét, mint hülye vendég
és túl illedelmes házigazdája
az előszobában: »Hát akkor majd hátakkor.«
»Jövőre, ha megérjük.«
Ideje menni.”

A baljós közhelyben („ha megérjük”) végképp felvillan a halál, és az utolsó sor személytelenül koppan a versre. Korábban „a nyár égmélyi tárnái” kép metafizikája, sőt a „míg házunk e ház” fordulat pátosza is jelezte, hogy a személyes búcsúnál egyetemesebb létvers ez – a vendég–házigazda toposz újra visszakapcsolódik a hagyományhoz, és olyan nagyon más hangulatú vers is eszünkbe juthat, mint Kosztolányi HAJNALI RÉSZEGSÉG-e.

Érdeemes megfigyelni, mennyire elszemélytelenedik a szöveg. Ebben a hat sorban összesen két (ellentétes jelentésű, egymás irányát kioltó) ige van, „Maradhatnék-mehetnék”, utána teljesen nominális, hiányos, alany nélküli mondatok állnak (a „mehetnék” akár főnév is lehet, ez is a nominalitás irányába hat). Ha a személyesség–személytelenség szempontjából figyeljük a szöveget, kiderül, hogy keretes szerkezetű, hiszen a „Jó volna” és „Nem adatik” ugyanilyen személytelen mondat. A vers első felében és itt a végén sokkal több az egyetemes elem, valódi személyesség az utolsó harmadánál, a másik személy megszólításával lép be (és ott is visszavonódik, harmadik személybe kerül). Az első és a második személy helyett már a többes szám első is olyan közösséget jelöl, amelyet könnyebb általánosan érteni.

A rövid és hosszú részek váltogatása, a személyesség után a személytelenség, az érzelmi telítettség után az eltávolítás, a kozmikus nyárkép és a búcsú általánosított képe csupa olyan költői eszköz, amely a kertből hazakészülődést a létből való készülődés versévé tágítja. A szövegbe besugárzó (vagy Petri metaforájánál maradván, hajszálcsovéken felszívódó) hagyomány a versben szervesülve ugyanezt erősíti.

Jegyzetek

1. AZ ÍRÓ A LÉTEZÉSSZAKMÁBAN DOLGOZIK. = PETRI GYÖRGY MUNKÁI (a továbbiakban PGYM), III. ÖSSZEGYŰJTÖTT INTERJÚK. Magvető, 2005. 105.
2. SZÁLLÓIGÉVÉ LENNI, AZ A LEGJOBB DOLOG (1993). = PGYM, III. 238.
3. Fodor Géza: PETRI GYÖRGY KÖLTÉSZETE. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1991. 150.
4. BEMUTATKOZÁS A KÖLTŐK EGYMÁS KÖZT CÍMŰ ANTOLOGIÁBAN. = PGYM, IV. PRÓZA, DRÁMA, VERS, NAPLÓK ÉS EGYEBEK, 25.
5. Várady Szabolcs: KÉT KÖLTŐ. TÖREDÉK TANDORI DEZSŐRŐL; MAGYARÁZATOK PETRI GYÖRGYHÖZ (1972). = A REJTEIT KIJÁRAT. Európa, 2003. Fodor Géza: i. m.
6. „ROHADTUL UNLAK MINKET”. = PGYM, III. 142.
7. Uo. 262.
8. Uo. 250., 251.
9. Uo. 117.
10. Fodor Géza: i. m. 26–27.
11. Uo. 161.